

УДК 159.922.72

В. М. Філіпович, ст. викладач

**ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ ЗДІБНОСТІ ЯК ПРОФЕСІЙНО-ЗНАЧУЩІ ЯКОСТІ
МЕНТАЛЬНОГО ДОСВІДУ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЇЇ ЗАГАЛЬНОГО ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ**

Анотація. У статті розглядаються перспективні напрями в галузі психології здібностей. Обговорюються перспективи онтологічної теорії інтелекту в контексті вивчення ментального (розумового) досвіду та інтелектуальної компетентності особистості. Проаналізована необхідність комплексної діагностики інтелектуальних здібностей як основи ментального розвитку.

Ключові слова: ментальний досвід, інтелект, інтелектуальна компетентність, комплексна психодіагностика здібностей.

В. М. Филиппович, ст. преподаватель

**ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЕ СПОСОБНОСТИ КАК ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ЗНАЧИМЫЕ КАЧЕСТВА
МЕНТАЛЬНОГО ОПЫТА И ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ ЧЕЛОВЕКА В
КОНТЕКСТЕ ЕЕ ОБЩЕГО ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ**

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые перспективные направления в области психологии способностей. Обсуждаются перспективы онтологической теории интеллекта в контексте изучения ментального (умственного) опыта и интеллектуальной компетентности личности. Анализируется необходимость комплексной диагностики интеллектуальных способностей как основы ментального развития.

Ключевые слова: ментальный опыт, интеллект, интеллектуальная компетентность, комплексная психодиагностика способностей.

V. M. Filipovych, Senior Lecturer

**INTELLECTUAL ABILITIES AS PROFESSIONALLY SIGNIFICANT QUALITIES
OF MENTAL EXPERIENCE AND INTELLECTUAL COMPETENCE OF A PERSON IN THE
CONTEXT OF ITS GENERAL DEVELOPMENT**

Abstract. Intellectual features of personality are defined in the article. The development of intellectual abilities and talents in educational systems appears as a strategic resource of Ukrainian society. That is why there is an urgent need to move from description of the nature of intelligence theories to practical design content of school and university education. Thus, at present the main lines of research skills should be focused on the study of general cognitive ability (intelligence, intellectual competence, creativity) and their expressions in terms of educational, professional activity, interpersonal interaction.

Keywords: mental experience, intellect, intellectual competence, complex psychodiagnostics of abilities.

Постановка проблеми. Розвиток інтелектуальних здібностей та обдарованості в освітніх системах постає як стратегічний ресурс українського суспільства. Саме тому назріла гостра необхідність переходу від опису теорій природи інтелекту до практичного конструювання змісту шкільної та вузівської освіти. Таким чином, на сьогодні основні напрями дослідження здібностей мають бути зорієнтовані на вивчення загальних пізнавальних здібностей (інтелекту, інтелектуальної компетентності, креативності, навчальності), а також їх проявів в умовах навчальної, професійної діяльності, міжособистісної взаємодії. Ці дослідження засвідчують необхідність кон-

---

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

солідованої модульної діагностики вивчення психофізіологічних, нейропсихологічних, психологічних механізмів інтелектуальної діяльності [1; 4; 5].

Як відомо, порівняння припускає відображення не тільки окремих предметів (або їх частин), але й їх взаємовідносин. Воно полягає у виявленні як загальних ознак порівнюваних об'єктів, так і їх відмінностей. Порівняння є також важливим стратегічним ресурсом ефективного вирішення задач, що виникають у комунікативній сфері, тим засобом, який потрібний людям для взаємної презентації суб'єктивних уявлень щодо елементів навколишнього світу.

Отже, порівняння грає важливу роль в організації когнітивно-комунікативних процесів. У комунікативній ситуації порівняння є одночасно пізнавальним і комунікативним засобом адекватної передачі суб'єктивних уявлень про дійсність. Як пізнавальний засіб порівняння необхідне для виокремлення специфічних характеристик будь-якого елемента дійсності й співставлення суб'єктивних уявлень про нього, які складаються в комунікативних партнерів. Як комунікативний засіб воно, маючи зовнішню мовну форму, забезпечує можливість адекватного обміну такими суб'єктивними уявленнями в процесі спілкування. Розробляючи програму свого дослідження ми брали до уваги, що саме вербальне порівняння в комунікативній ситуації постає інструментом виміру суб'єктивних характеристик людини.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Існуюча ситуація сприяла розробці нових теоретичних концепцій для визначення природи інтелекту. Невипадково останнім часом показується необхідність переходу психологічних досліджень проблематики інтелектуальних здібностей від функціонального підходу до онтологічного. Тобто, найбільш привабливою на сьогодні, в якості теоретичної концепції вивчення інтелектуальних здібностей індивіда, постає „онтологічна теорія інтелекту”, де останній розглядається як форма організації ментального досвіду, особливості складу й будови якого визначають продуктивність інтелектуальної діяльності. Виділяються три основні форми в структурі ментального досвіду – когнітивний, метакогнітивний і інтенціональний [3].

Справа в тому, що інтелектуальна компетентність не може зводитися лише до накопичення досвіду в певній вузькоспеціалізованій предметній сфері. Компетентність у широкому розумінні слова передбачає загальний інтелектуальний розвиток особистості, зокрема формування базових компонентів ментального (розумового) досвіду людини на різних рівнях. Так, на рівні когнітивного досвіду формуються механізми ефективної переробки інформації (в їх числі понятійних структур); на рівні метакогнітивного - довільної та мимовільної регуляції власного інтелекту; на рівні інтенціонального досвіду - механізми індивідуальної вибірковості інтелектуальної діяльності, які сприяють узгодженості особливостей останньої з об'єктивними вимогами навколишньої дійсності.

Наукові факти особистих досліджень дають можливість розглядати інтелектуальні якості як системні, які виникають із взаємодії особистості й інтелекту. На цю обставину вказував свого часу С. Л. Рубінштейн, відмічаючи, що, „...перетворюючись у властивості характеру, інтелектуальні якості починають визначати не один лише інтелект як такий, а особистість у цілому” [2, с. 629]. Попри це, ще залишається досить живучою традиція розглядати інтелект відокремлено від інших особистісних характеристик.

Саме тому, в освітньому процесі вузу в якості першочергового постає завдання формування базових інтелектуальних якостей особистості: інтелектуальної компетентності, ініціативи, творчості, саморегуляції, унікальності складу розуму, які в кінцевому рахунку визначають рівень розвитку індивідуальних інтелектуальних можливостей.

Мета статті - показати перспективні напрями вивчення інтелектуальних здібностей як професійно-значущих якостей ментального досвіду та інтелектуальної компетентності людини в контексті її загального особистісного розвитку.

Виклад основного матеріалу

В якості теоретичних витоків онтологічної теорії інтелекту постають:

- 1) структурно-інтегральний підхід, розробниками якого були Л.М.Веккер, А.В.Либін, Н.М. Чуприкова й ін.;
- 2) суб'єктний підхід (С. Л. Рубінштейн, А. В. Брушлінський, Е. А. Сергиєнко),

---

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

---

3) ресурсний підхід (В. М. Дружинін).

Ці підходи дозволили сформулювати для психології інтелекту теоретичні наслідки і відповідно виокремити в інтелекті, як особливий психічний реальності, деякі нові його якості.

Виходячи з позицій структурно-інтегрального підходу - природа будь-якого психічного об'єкта (інтелекту зокрема) має пояснюватися одночасно в термінах субстрата (психічного матеріалу), структури (складових компонентів і їх зв'язків) і функцій (якостей об'єкта на рівні його поведінки). Як видно, теоретичні основи структурно-інтегрального підходу стосовно онтологічної природи інтелекту передбачають, принаймні, три наступні наслідки: 1) комплексний підхід у дослідженні інтелектуальних здібностей на основі модульної діагностики, що дозволяє вивчати субстрат, структуру і функції в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості, тобто інтелект, як інтегральну структуру індивідуальності.

Цей підхід витікає із принципів положень психосоматичної гармонізації розвитку людини, самоорганізації та саморегуляції, де форми вищого порядку народжуються із взаємодії форм нижчого порядку.

Отже, для того щоб зрозуміти як формуються когнітивні процеси, необхідно мати на увазі стан і взаємодію перерахованих вище елементів розумової діяльності. Необхідно вивчати схеми такої взаємодії цих елементів, їх взаємовідношення та принципи формування в цілісній структурі індивіда. Виходячи з теорії самоорганізації, саморегуляції та результатів особистих досліджень - в складних, динамічних системах (якою є й інтелект) на перших етапах розвитку присутній високий рівень свободи, а в міру того як формуються системи вищого порядку, рівень свободи зменшується. З'являється функціональна, кристалізована система, в якій, якщо можна так сказати, є власна ідентичність.

2) особливості функціонування інтелекту (його якостей) похідні по відношенню до особливостей складу й будови ментального (розумового) досвіду, урахування яких дозволяє аналізувати природу інтелекту в термінах онтологічних категорій: „ментальна структура”, „ментальний простір”, „ментальний час”, „ментальна тканина”, „ментальний досвід”, „ментальна ієрархія” тощо. Тобто, при вивченні інтелекту на перший план виходить така його якість, як субстанціональність;

3) трактовка інтелекту як системного утворення (багатомірність, самоорганізація, нелінійна динаміка, інваріантність).

Суб'єктний підхід у психології інтелекту припускає дослідження внутрішніх умов інтелектуальної діяльності, в їх числі суб'єктного досвіду, який із „середини” ініціює й регулює інтелектуальну поведінку. До того ж, поняття „суб'єкт” акцентує індивідуально-своєрідний характер передумов і проявів інтелектуальної активності. Реалізація суб'єктного підходу в межах онтологічної теорії інтелекту також має низку важливих теоретичних наслідків:

1) в якості детермінант індивідуальних відмінностей в інтелектуальних здібностях першочерговими постають не генетичні й середовищні чинники, а ті процеси, що відбуваються всередині ментального досвіду індивіда (суб'єктність);

2) змістовні прояви інтелекту (змістовний контекст) пояснюються з урахуванням ситуативних чинників (контекстуальність);

3) наявність індивідуально-своєрідних форм пізнавального відношення до всього, що відбувається (інтенціональність, унікальність).

Ресурсний підхід виходить із того, що в умовах індивідуальної інтелектуальної діяльності може активізуватися послідовно лише частина ресурсів у залежності від запиту ситуації. Застосування основних положень ресурсного підходу при розробці онтологічної теорії інтелекту дозволяє зафіксувати наступні теоретичні наслідки:

1) можлива одночасна актуалізація ресурсів різного рівня й різного типу (гетерогенність);

2) інтелект розглядається не як локальна якість (стабільна риса) у вигляді однієї позиції при певному вимірі, а як континуум, на осі якого дана якість може займати певну множину позицій (континуальність);

3) окрема інтелектуальна здібність може бути представлена як рухлива точка в деякому n -мірному просторі, кожний вектор якого характеризує визначений тип ресурсу (мобільність).

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Наведений перелік якостей (атрибутів) інтелекту змінює існуючі погляди на його природу, методи психодіагностики інтелектуальних здібностей і можливостей людини. Онтологічна теорія інтелекту дозволяє підійти до пояснення реальних інтелектуальних здібностей і досягнень людини як індивіда та члена групової взаємодії в процесі спільної інтелектуальної діяльності. Ми розглядаємо інтелектуальні якості студента як професійно-особистісні, що розвиваються в учбово-професійній діяльності та визначають його інтелектуальну культуру в контексті його загального особистісного розвитку. Під інтелектуальною культурою розуміється активне творче відношення особистості до світу, яке виражається в мотиваційній готовності й інтелектуальній здібності до пізнання реальності шляхом практичної взаємодії з нею; до самостійної підготовки різнобічних, з-поміж них і дослідницьких цілей; до винаходу нових способів і засобів їх досягнення та використання отриманих результатів для подальшого пізнання.

Останнім часом, у сучасних університетах помітні тенденції орієнтації на зростання особистісного потенціалу студента як майбутнього фахівця, де найважливішою функцією його є розвиток загального культурного капіталу на базі зростання інтелектуальної культури. Спрямованість вишів на реалізацію цієї мети а також на формування у студентів творчої ініціативи, самостійності, конкурентноздатності, мобільності обумовили появу в їх межах „компетентнісного підходу”, певної нової концепції системного визначення освіченості людини. У контексті вищезазначених цілей та спрямованості освіти актуалізувалась потреба в формуванні ключових компетенцій особистості, які можуть розглядатися як базові якості сучасного студента.

Аналіз існуючих робіт з проблеми, наукові факти особистих досліджень та досвід роботи у вищій школі показують, що в професійному становленні фахівця базовим підґрунтям виступає саме інтелектуальна компетентність, формування якої постає фундаментом для опанування студентами всіх освітніх галузей. В інтелектуальній компетентності отримують концентроване втілення всі компоненти загальнопредметного змісту освіти: загальнокультурні знання щодо вивчаючих явищ, загальноучбові навички, вміння та загальнопредметні способи діяльності. На основі цього у студентів формується здібність і готовність шукати й обробляти інформацію, використовувати нові технології її засвоєння, організувати свої особисті прийоми навчання, включатися в діяльність та співробітництво. Така здібність може реалізовуватись як на рівні стандартних ситуацій, так і при різних їх варіаціях.

Висновки. 1. Вивчення інтелектуальних якостей особистості продиктоване намаганням подолати існуючий розрив інтелектуальних і особистісних аспектів. Зміст єдності інтелектуального й особистісного обумовлюється єдністю їх психологічного механізму, в якому не існує, як безособистісного інтелекту так і неінтелектуальної особистості. Будь-яка інтелектуальна якість особистості будучи складним інтегральним утворенням, з характерними різнорівневими зв'язками - являє собою моносистему, яка є підструктурою такого системного утворення, як особистість.

2. Онтологічна теорія інтелекту дозволяє більш повно досліджувати та пояснювати інтелектуальні досягнення людини, оскільки буде сприяти аналізу нової феноменології інтелекту – інтелектуальної компетентності, як форми прояву загальних здібностей у контексті особливостей організації індивідуального ментального досвіду індивіда.

3. Запропонована модель психодіагностики та розвитку розумових здібностей і формування професійної інтелектуальної компетентності в системі освіти, виступає в якості одного із вирішальних чинників економічного зростання суспільства. Формування інтелектуальних здібностей розглядається як поступовий розвиток компетентності майбутнього фахівця. Освітні програми, що дозволяють обдарованим людям реалізувати свій інтелектуальний потенціал на користь суспільства, здатні внести суттєвий вклад у розвиток економіки.

4. Доведено, що студенти більш успішно управляють складними динамічними системами при наявності внутрішньої мотивації й визначеному типу самоуправління – самоорганізації. За успішного рішення комплексних проблем виникає динамічна смислова система, в якій функціонує механізм інтелектуальних емоцій, які забезпечують вибірково переробку предметного змісту.

5. Дослідження показує, що в неочевидних проблемних ситуаціях структура та продуктивність мисленнєвої діяльності залежить від рівня розвитку стійкої пізнавальної потреби.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ І ЦІННІСНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

---

6. Актуальність досліджень даної проблематики не викликає сумнівів. Дійсно, рівень розвитку інтелекту, інтелектуальної компетентності, творчих здібностей є важливим критерієм успішності людини у всіх суспільно значущих сферах діяльності. Водночас, концептуальні основи досліджень загальних здібностей продовжують визивати дискусії, оскільки на сьогодні відсутнє повне порозуміння щодо уявлень стосовно природи цих здібностей, чинників, детермінуючих розвиток, закономірностей формування й розвитку інтелекту.

Література

1. Психология интеллекта и творчества : Традиции и современность : Материалы научной конференции, посвященные памяти Я. А. Пономарева и В. Н. Дружинина, ИП РАН, (7-8 октября 2010 г.) - М. : Институт психологии РАН, 2010. - 368 с.
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. - СПб. : Питер, 2009. - 720с.
3. Холодная М. А. Когнитивные стили : о природе индивидуального ума. / М. А. Холодная – СПб. : Питер, 2004. – 384 с.
4. Шмаргун В. М. Психосоматичні особливості в інтелектуальному розвитку дітей: [монографія] / В. М. Шмаргун. - К. : Університет „Україна”, 2009. - 471с.
5. Шмаргун В. М. Модульна інтегральна діагностика інтелектуальних здібностей школярів / В. М. Шмаргун // Педагогічний процес : теорія і практика : збірник наукових праць. - К. : Університет імені Б. Грінченка, 2012. - Вип.3. - С. 326 - 339.

References

1. Ponomareva, Ya.A., Druzhinina, V.N. (2010). *Psikhologiya intellekta i tvorchestva Traditsii i sovremennost* [Psychology of Intellect and Creativity: Traditions and Modernity]. Proceedings of the scientific conference'10: *Nauchnaya konferentsiya, posviashchennaya pamiati Ya. A. Ponomarev and V. N. Druzhinina – The scientific conference devoted to the memory of Ya. A. Ponomarev and V. N. Druzhinin*. Moscow: Institut psikhologii RAN. [in Russian].
2. Rubinshtein, S.L. (2009). *Osnovy obshchei psikhologii [Fundamentals of General Psychology]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
3. Kholodnaia, M.A. (2004). *Kognitivnye stili o prirode individualnogo uma [Cognitive styles: the nature of the individual mind]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
4. Shmarhun, V.M. (2009). *Psykhosomatychni osoblyvosti v intelektualnomu rozvytku ditei [Psychosomatic features in the intellectual development of children]*. Kyiv: Universytet «Ukraina» [in Ukrainian].
5. Shmarhun, V.M. (2012). *Modulna intehralna diahnostryka intelektualnykh zdibnostei shkolariv [Modular integral diagnostics of intellectual abilities of schoolchildren]*. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka – Pedagogical Process: Theory and Practice*, 3, 326 – 339. Kyiv: Universytet imeni B. Hrinchenka [in Ukrainian].